

Sarabråten og Østmarka nasjonalpark

Østmarka er et unikt skogsområde med verdifulle naturområder og store muligheter for friluftsliv, og inneholder også en lang rekke kulturminner og spor etter tidligere tiders bruk av Østmarka. Sarabråtens venner ønsker å trekke fram kulturminnernes store betydning og viktighet i opplevelsene for friluftslivet. Vi ser fram til at et vern av området som nasjonalpark etter naturmangfoldsloven vil bidra til å styrke vernet og formidlingen av kulturminnene i området.

Sarabråten er en plass øst for nordenden av Nøklevann, og her har det vært bosetting og aktivitet siden middelalderen. Dagens synlige ruiner på høyden øst for vannet er restene etter telegrafdirektør Thomas T. Heftyes dragestilvilla. Før han bygde denne store villaen her inne i Østmarka, var det faren – bankier og konsul Thomas Johannessen Heftye – som hadde Sarabråten som feriested og representasjonsbolig.

Dragestilvillaen, 1898. Foto utlånt av Heftgefamilien / Sarabråtens venner

Hit inviterte Heftye alt som kunne kripe og gå av selebriteter; hit kom Bjørnstjerne Bjørnson, Ole Bull, Jonas Lie og Henrik Ibsen. Hit kom konger og dronninger, prinser og prinsesser fra inn og utland. Hit kom høytstående forretningsfolk og profilerte redaktører. Og hit kom også helt vanlige turfolk. Sammen med Åsmund Olavsson Vinje, som også var en hyppig gjest på stedet, startet Heftye Den Norske Turistforening i 1868.

Den store dragestilvillaen ble revet rundt 1920 etter at Aker kommune i flere omganger hadde forsøkt å selge tømmeret fra bygningen «på rot».

De fleste andre husene ble stående. Familier med tilknytning til Aker og Oslo kommunes skogvesen bodde i kuskeboligen helt fram til 1963. Dette huset brant dessverre ned i 1971, som det siste stående huset i Sarabråtens lange historie.

Ved Sarabråten ble det arrangert hopprenn som ble kjent som Sarabråtrennet eller Østkantens Holmenkollrenn. Ved Hauktjern rett øst for Sarabråten ble landets første speidertropp startet i 1910, og her ble det satt opp et minnesmerke for dette i 1955. På tunet på Sarabråten ble det rett etter krigen satt opp et minnesmerke over Milorg-karere som falt under krigen.

Kuskeboligen, 1928. Foto: Anders B. Wilse / Oslo Museum

I dag er Sarabråten mest kjent som en vakker rasteplass med en fin utsikt over Nøklevann. Områdets mange kulturminner og rike historie er en berikelse for de mange besøkende, både på hverdager og i helgene; om sommeren og vinteren.

Områder vernet etter naturmangfoldsloven skal representere et tverrsnitt av norsk natur. Disse områdene inneholder også ofte et mangfold av kulturminner, kulturmiljøer og kulturpåvirka landskap. Kulturpåvirka arter og naturtyper er viktige deler av naturmangfoldet i Norge og betraktes også som kulturminner. Kulturhistoriske verdier inngår i verneformålet i mange nasjonalparker og landskapsvernområder. Bestemmelser i verneforskriftene regulerer gjerne skjøtsel og øvrige tiltak knyttet til kulturminnene.

Kulturminnene er alle spor etter menneskelig aktivitet, og de tilfører en ekstra dimensjon til opplevelsene i verneområdene – nemlig tidsdimensjonen og -dybden i landskapet. Opplevelsen av og interessen for at det tidligere har vært menneskelig aktivitet i området må ikke undervurderes. Kulturarven er viktig å ivareta både i en god områdeforvaltning knyttet til verneområdene, og i formidlingen av områdenes verdier til allmenheten.

Kulturminnene synliggjør menneskenes tilstedeværelse til alle tider i Østmarka og ved Sarabråten. I tidligere tider ga Østmarka livsgrunnlag og livberging - fra de første fangstfolkene i eldre steinalder til våre nære forfedre. De brukte skogen og utmarka i det ekstensive mangesystemet som kjennetegnet primærnæringene i Norge helt fram til tidlig 1900-tall.

Bruken av utmarksressursene i Østmarka i nyere tid nådde et høydepunkt på slutten av 1800- og tidlig 1900-tall. Et høyt folketall i bygdene rundt Østmarka førte til en intens utnytting av arealene, før utvandring og urbanisering lettet på befolkningstrykket.

Friluftslivet har dessuten sin egen kulturhistorie fra første halvpart av 1900-tallet. Da startet Friluftsklubben merking og rydding av stiene i den vestlige og Oslo-nære delen av marka, og mange av plassene innover skauen tilbød servering på kjøkken og kammers. Denne historien finner vi også spor etter ved Sarabråten.

Bonden, budeia, jegeren, tømmerhoggeren, fløterkaren, tømmerkjører og fotturisten; fortellingene om dem som har levd og ferdes, arbeidet og slitt i Østmarka kan gi dagens mennesker større kunnskap og en rikere turopplevelse. Opplevelsene får ekstra dybde gjennom tilgang til den tradisjonskunnskapen som lå til grunn for fangst og fiske, steinbrudd, fôr høsting, sanking av bær og uttak av tømmervirke og materialer.

Kulturminnene etter flere hundre år med setring, hogst og fløting i Østmarka skaper en merverdi for friluftslivet og muligheten for opplevelser, og seterdrift og beitebruk kan til og med ha bidratt til et større arts mangfold. Disse kulturminnene er derfor ikke til skade for områdets verdi som nasjonalpark. Det er snarere slik at kulturminnene gjør området mer attraktivt enn det ellers ville vært.

Vi viser her til naturmangfoldlovens paragraf 35 om nasjonalparker, hvor det blant annet heter:

Forskriften skal verne landskapet med planter, dyr, geologiske forekomster og kulturminner mot utbygging, anlegg, forurensning og annen aktivitet som kan skade formålet med vernet, og sikre en uforstyrret opplevelse av naturen.

Riksantikvaren har i lang tid samarbeidet med Miljødirektoratet om å synliggjøre at kulturminnene bidrar til en rikere friluftsopplevelse, f.eks. gjennom veilederen «Kulturminner i områder vernet etter naturmangfoldloven»¹. Samarbeidet om verneområdene mellom de to

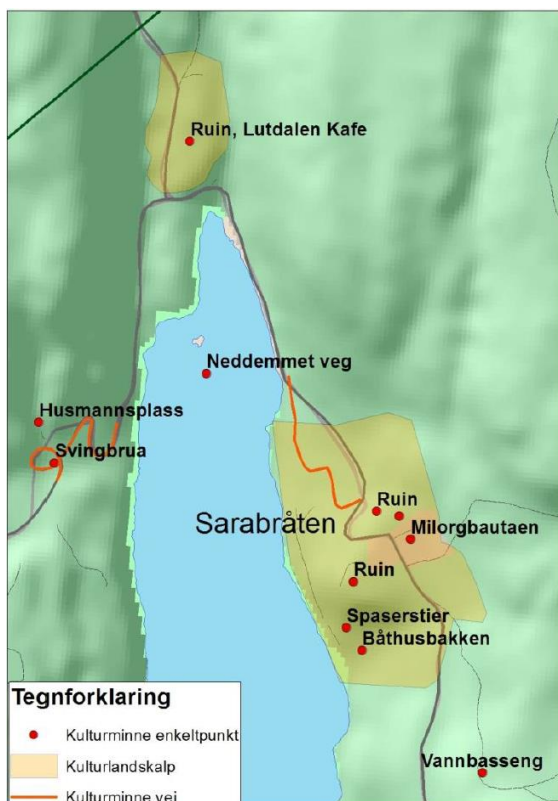
---

¹ <https://www.miljodirektoratet.no/publikasjoner/2015/oktober-2015/kulturminner-i-omrader-vernet-etter-naturmangfoldloven/>

direktoratene er et tydelig tegn på at naturforvaltningen i stadig større grad tar hensynet til kulturminner i nasjonalparker på alvor. Sarabråtens venner erfarer stor interesse fra folk flest for lokalhistorien i Østmarka, og at kunnskap og informasjon om kulturminnene beriker friluftsopplevelsene.

Veilederen om kulturminner i verneområder trekker fram at i nasjonalparker skal i utgangspunktet alle verneverdige kulturminner tas vare på. Dette blir i verneformålet ofte omtalt som å ta vare på «kulturminner» eller «verdifulle kulturminner». Miljøforvaltningen har et ansvar for at kunnskapsgrunnlaget er tilstrekkelig, og bør initiere registreringer når en ser behov for dette. Som et minimum er det viktig å utarbeide en oversikt over kunnskapsstatusen - identifisere kunnskapshullene og hvor innsatsen bør settes inn.

Det anbefales en avklaring av kulturminnernes vernestatus, for å kunne sortere ut hvilke saker som bør involvere kulturminneforvaltningen. Ved etablering av nye verneområder de siste åra er kulturminnetema som regel en del av utredningsgrunnlaget.

Oversikt over utvalgte kulturminner ved Sarabråten.
Fra «Forslag til forvaltningsplan med skjøtselsplan for Hauktjern friluftslivsområde», Oslo kommune, 2015.

Sarabråten har i dag ikke noe formelt vern etter kulturminneloven, eller noen spesiell regulering etter Plan- og bygningsloven, men området er disponert til skogbruksformål i kommuneplanen.

Kulturminnene på selve Sarabråten og Donsbautaen (Speiderstøtta) ved Hauktjern er kommunalt listeført av Oslo kommune.

Hele området rundt Sarabråten er vernet som «Hauktjern friluftslivsområde» etter Markaloven, dvs. etter forskrift vedtatt av Oslo kommune, 7. oktober 2013. I verneformålet er det blant annet trukket fram at «området har også innslag av større kulturhistoriske verdier».

Vernebestemmelsene er ikke til hinder for blant annet «istandsetting, vedlikehold og skjøtsel av kulturminner».

Sarabråtens venner vil i tillegg trekke fram følgende kulturminner eller kulturpåvirka landskapselementer som det er viktig å bevare ved Sarabråten.

Kastanjene langs lysløypa / veien

Thomas Heftye fikk plantet en rekke kastanjetrær langs veien inn til Sarabråten. I tillegg til trærne ved Sarabråten finner vi flere trær ved Korketrekkeren på andre siden av nordenden av Nøkle vann (markert som *Svingbrua* på kartet over). Disse kastanjetrærne er et av de få gjenværende synlige kulturminnene som vitner om den omfattende aktiviteten til Thomas Heftye på 1800-tallet ved Sarabråten.

Slåttemark

Sarabråten er en gammel husmannsplass der det har vært drevet jordbruk og husdyrhold i uminnelige tider. Fortsatt er det synlige spor etter den gamle slåttemarka med mange kulturpåvirkte engarter. Tidligere slåttemark er en de mest truede naturtypene i Norge, og det er viktig at skjøtselen av slåttemarkene ved Sarabråten fortsetter slik at denne naturtypen blir bevart.

Veier og spaserveier

Thomas Heftye anla en rekke veier og spaserveier i området ved Sarabråten, både til forlystelse og for transport av gjester og nødvendighetsartikler. Disse veiene er godt bevart i dag, med de krever vedlikehold og tilsyn slik at de ikke forringes, spesielt av trær som vokser og sprenger murer og forbygninger.

Vi vil også trekke fram skjøtsels- og forvaltningsplanen som Oslo kommune har utarbeidet for verneområdet, og at dette naturligvis innarbeides i vernebestemmelsene for en ev. nasjonalpark. Disse planene omfatter både den gamle plassen Lutdalen i nordenden av Nøkklevann og Korketrekkeren eller Svingbrua ved veien fra Ulsrud til Sarabråten (se over), i tillegg til «kjerneområdet» ved Sarabråten.

Oppsummering og konklusjon

Sarabråtens venner mener at det er i tråd med naturmangfoldlovens ånd og bokstav – og også gjeldende praksis i miljøforvaltningen - at de eksisterende kulturminnene innenfor utredningsområdet ikke står i noe som helst motsetningsforhold til verneformålet for nasjonalparken.

Vi mener også at vesentlige kulturminner ved Sarabråten krever kontinuerlig skjøtsel, og at vernebestemmelsene for en eventuell nasjonalpark ikke må stå til hinder for dette.

Kilder og mer informasjon

- **Sarabråten.** Kulturhistorie fra Oslos første utfartssted - <https://sarabraaten.wordpress.com/>
- **Even Saugstad: Sarabråten - godset i skogen.** Oslo, 2016. Frie Fuglers Forlag
- **Oslo kommune:** Forslag til forvaltningsplan med skjøtselsplan for Hauktjern friluftslivsområde. Oslo, 2015 – se <https://sarabraaten.wordpress.com/hauktjern-friluftslivsomrade/>